

ВІДГУК

офіційного опонента,

доктора філологічних наук, професора Цоліна Дмитра Васильовича на дисертаційну роботу Водька Владислава Ігоровича на тему «Ідейно-політична боротьба в церкві Римської Сирії в 30-40-х рр. V ст.», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032

Історія та археологія

Актуальність теми дисертації

Дисертація Водька В. І. є новаторським дослідженням на теренах вітчизняної історичної науки як за обраною тематикою, так і за методологією дослідження і широтою охопленого матеріалу. Щодо обґрунтування теми дослідження, дисертант зазначає у Вступі (с. 14), що «події ідейно-політичної боротьби в Римській Сирії першої половини V ст. посідають важливе місце в історії формування християнської доктрини». Період між Третім (431 р.) та Четвертим (451 р.) Вселенськими соборами обрано в якості парадигми державно-церковних відносин та ідейно-політичної боротьби з огляду на те, що формування сирійської релігійної та національної ідентичності значною мірою пов'язане з іменем Несторія та появою несторіанства як богословської течії.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, їх достовірність

Ознайомлення з дисертаційною роботою дає підставу стверджувати достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що в ній містяться. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти теми.

Перш за все варто відзначити ґрунтовний підхід дисертанта до роботи з джерельною базою, яка охоплює наративні тексти (хроніки, епістолярій, агіографію, тексти проповідей), документальні (акти церковних соборів) та юридичні (нормативні документи, статuti). Все це детально опрацьовано для відтворення об'єктивної картини обраного історичного періоду, відчутно прагнення дисертанта працювати з текстом мовою оригіналу.

Іншою важливою категорією джерел є археологія. Щодо археологічних

джерел, автор визнає їх обмежене використання (с. 20, 171). В дисертації використано лише чотири праці інших авторів, які або безпосередньо присвячені археології Римської Сирії, або частково залучають археологічний матеріал (Ф. Успенський [Успенский, 1902], Г. Чаленко [Thcalenko, 1958], Г. Брандс [Brands, 2016] та А. Грушевой [Грушевой, 2013]), при цьому аналізу конкретних археологічних фактів не надано, лише їх узагальнена оцінка. Втім, припускаємо, що для оцінки ідейно-політичної боротьби справді, найважливішими є саме писемні пам'ятки.

Поставлені в дисертації цілі були успішно досягнені: систематизовано історичний матеріал стосовно періоду між Третім та Четвертим Вселенським соборами, сформульовано основні парадигми ідейно-політичної боротьби в Римській Сирії, а також виокремлено основні події та ідеї (точніше, специфічні рефлексії християнства), що лягли в основу ідентичності сирійського християнства.

Основні положення і висновки що наводяться в дисертаційній роботі є достатньо обґрунтованими, оскільки вони базуються на потужній джерельній базі, матеріалі, накопиченому у вітчизняній та світовій історіографії, а також на власних розробках. Загалом дисертаційне дослідження Водька В. І. характеризується структурованістю, методичною завершеністю та чіткістю отриманих результатів.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

- вперше детально досліджений та систематизований комплекс джерел з історії ідейно-політичної боротьби в Римській Сирії 30-40-х рр. V ст.;
- вперше проблеми дослідження ідейно-політичної боротьби в церкві Римської Сирії 30-40-х рр. V ст. стали предметом історіографічної розвідки;
- вперше комплексно розглядається пізньоантична сирійська християнська ідентичність, важливою частиною якої є історична пам'ять сирійців як фактор ідейно-політичної боротьби;
- в роботі вперше показана роль локальної релігійної ідентичності, сформованої навколо Антіохійської школи богослов'я та її ключових діячів,

зокрема Феодора Мопсуестійського;

- в дисертаційній роботі уточнено ключові аспекти релігійної історії Римської Сирії 30-40-х рр. V ст., а саме: ідейно-політична боротьба в м. Едеса між партіями Раввули та Іви, значна роль сирійського чернецтва у суперечках зазначеного періоду, інституціональний розвиток християнської Церкви в Римській Сирії;

- висунуто ряд висновків щодо ролі політичного і церковно-політичного факторів у подіях ідейної боротьби в Римській Сирії. Виявлено характер політики імператорської влади щодо конфліктів на периферії імперії;

- доведено, що головним мотивом імператорської політики щодо христологічних та церковно-політичних суперечок у Римській Сирії було прагнення до церковного миру, якого прагнули досягнути завдяки компромісним формулам та вимушеним поступкам;

- доведено, що ідейно-політична боротьба в Сирії після Третього Вселенського собору стимулювалася в першу чергу церковно-політичними факторами та фактором ідентичності, а не була виключно богословською суперечкою, як це часто розглядали в попередній історіографії.

Практичне значення отриманих результатів

Результати дослідження можуть бути використані в розробці загальних курсів з історії пізньої античності та історії християнства. Опрацьована та систематизована джерельна та історіографічна база можуть стати в нагоді для подальших досліджень пізньоантичної Сирії та східного християнства.

Повнота викладення наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях

Теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження та висновки відображено у 10 наукових працях (3 – у фахових наукових виданнях), опублікованих автором, загальним обсягом 4 д.а., всі публікації написані автором особисто. У фахових наукових провідних виданнях опубліковано 3 статті обсягом 2,02 д.а.. Аналіз змісту анотації засвідчує її відповідність основним положенням, які викладені у тексті дисертації. Анотацію подано українською та англійською мовами. Вона є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертаційної

роботи. Таким чином, автором дотримані всі вимоги МОН України щодо кількості публікацій, зміст опублікованих результатів відповідає тим, що містяться в дисертації й анотації, а основні положення дослідження пройшли всі передбачені види апробації: опубліковані та обговорені на конференціях різних рівнів. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та опублікованих праць вказує на дотримання здобувачем вимог академічної доброчинності.

Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Повний обсяг дисертації становить 200 сторінок, з яких основний зміст викладено на 166 сторінках, анотація – 10 сторінок, списки використаних джерел – 24 сторінки.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету та завдання дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, відомості щодо апробації результатів дисертації.

У першому розділі дисертації здійснено аналіз джерельної бази та історіографії проблеми. Запропонована їх систематизація. Проаналізовано специфіку джерельної бази та основні тенденції розвитку світової та української історіографії з проблеми.

У другому розділі проаналізовано контекст ідейно-політичної боротьби в Римській Сирії, розібрано соціальні, політичні та релігійні реалії регіону. Окремо розібрано особливості історичної пам'яті сирійців, яка також була важливим фактором, що впливав на характер ідейно-політичної боротьби.

У третьому розділі розглянуті основні дискусії ідейно-політичної боротьби досліджуваного періоду: навколо скинення Несторія, щодо спадщини Феодора Мопсуестійського, а також суперечки стосовно скинення Іринея, єпископа Тірського, друга Несторія, конфлікти щодо Едеського єпископа Іви, який був відомим супротивником партії Кирила Александрійського, що перемогла на Третьому Вселенському соборі, а також стосовно Афанасія Перського, якого звинувачували в економічних злочинах проти церкви. Обґрунтовані та

представлені до розгляду висновки щодо характеру цієї боротьби, її причин та значення для сирійського регіону.

Висновки дисертації органічно впливають з матеріалів наукового дослідження та адекватно відображають його результати, є науково обґрунтованими, логічними, такими, що мають об'єктивне підґрунтя та відображають наукову новизну і практичну значущість роботи.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Методологія дисертаційного дослідження відповідає поставленим завданням, і включає такі методи: історико-критичний, історико-типологічний, історико-порівняльний, історико-генетичний, метод генералізації та типологічний (с. 16). Дисертант також вказує на психологічні та філологічні методи. Щодо останніх, автор пояснює: «Для аналізу термінологічних особливостей текстів, що належать учасникам христологічних суперечок, використовувалися методи *філологічних наук*» (с. 17). Втім мусимо зауважити, що застосування саме цього методу в тексті дисертації видається нам дещо проблемним.

У зв'язку з цим маємо два зауваження щодо оригінальної термінології. Перший недолік суто технічний: непослідовне відтворення сирійських термінів. В одному випадку вони передаються спрощеною транслітерацією, взятою з німецькомовного джерела, як, наприклад, назва секти сабатіан «schabtäye» (с. 82), яку дисертант бере чомусь в лапки (мало би бути šabtauyē за фонетичною транскрипцією або сирійською абеткою ܫܒܬܝܝܘܝܘܬܐ); в іншому випадку назву секти маніхеїв передано саме в фонетичній транскрипції Mānī ḥayyā' (с. 85); ще в іншому – сирійською абеткою, без транслітерації чи транскрипції, як, наприклад, термін «тахвіта» (в лапках, хоча не власна назва) – ܬܗܘܘܝܬܐ (с. 97) та назва твору «Людина Божа» ܠܘܕܝܢܐ ܒܘܚܒܐ (с. 101); або навіть транслітерацією кирилицею, як термін мімра (ритмізована проповідь) на с. 97 (мало би бути mēmḡā' або ܡܝܡܪܐ); а на с. 130 термін куана «сутність» передано спрощеною транслітерацією латиницею (фонетична транскрипція kuānā, сирійською абеткою ܩܘܢܐ). Звичайно, ці огріхи не впливають на результати історичного

дослідження, втім неприємно кидаються у вічі в науковому тексті, тим більше, що філологічні методи зазначені як одні з важливих у дисертації.

Ще однією неточністю філологічного плану, на наш погляд, є гіпотетичне твердження щодо терміну *kuānā* (كنانة): «Зауважимо, що ще одним важливим фактором, який провокував непорозуміння між сирійськими кліриками і офіційною лінією, був певний мовний бар'єр. Так, сирійське слово *kuana*, що означає «природа» і мало відповідати грецькому «φύσις», зазвичай розумілося сирійцями як близьке за значенням до «суть» (ουσία). Різниця в прочитанні і тлумаченні термінів часто ставала інструментом політичних ігор і використовувалося для критики опонентів» (с. 130).

Втім, варто зробити важливе уточнення: *kuānā* вживалася як еквівалент обох вищезгаданих грецьких термінів, і таке вживання добре засвідчене в сирійських текстах, найраніше – у II-III ст. у гностика Бар-Дайсана (154 – 222 рр.): «كنانة حقا حقا» «сутність породження» (Ktābā d-nēmōsē d-'atrūtē 34:1), потім з'являється в Пешитті (V ст.) як відповідник грецького φύσις в Рим. 1:14: «كنانة يخلقون من الطبيعة (φύσει) виконують закон»; в деяких фрагментах сирійської версії афоризмів Геракліта відповідає за значенням грецькому терміну ουσία (32:4); численні випадки вживання *kuānā* в тому ж значенні, що і φύσις, засвідчені у Єфрема Сиріна (Коментарі на Буття та Вихід 3:16, 28; 4:9; 8:30 та ін.). Тому виникає питання, на аналіз яких саме текстів спирається дисертант у своєму висновку щодо «мовного бар'єру» у христологічних дискусіях? Це припущення чи засвідчений документально факт? В тексті дисертації не наведено жодного прикладу чи посилання на конкретні тексти, які б свідчили про будь-які непорозуміння у зв'язку з цим терміном.

Варто відзначити детальний аналіз історичних подій та писемних пам'яток, що відтворюють картину теологічних та політичних дискусій, і мали важливе значення для формування сирійської національної ідентичності. Дисертант здійснив глибокий аналіз різнопланових джерел, відібравши з них ті, що безпосередньо сформували християнську ідентичність сирійців: згадка в біблійній Книзі Дій Апостолів (11:26) про початок активної проповіді

християнства в Антіохії та звеличення цього факту іншим славетним антиохійцем – Іоанном Златоустом, апокриф про місію апостоли Аддая (Тадея) в Сирії, діяння Шарбіля і Барсам'ї, а також Гурії, Шимона і Хабіба, розповідь про мучеництво Мар-Симона і товаришів, Роман про Юліана та інші тексти, що відображають поширення християнства на теренах Сирії та «вкорінення» в свідомість сирійців.

Детально аналізує дисертант і всі повідомлення про сирійське християнство в найбільш значущих історичних хроніках пізньої античності – Евсевія Памфіла, Сократа Схоластика, Ермія Созомена та Феодорита Кирського. До того ж, дослідження включає велику кількість критичних джерел та досліджень – від праць вчених XIX ст. і «класика» сиріології С. Брока до сучасних розвідок, які опрацьовані дисертантом на належному професійному рівні. В цілому, завдяки відповідній методології дослідження та ретельній роботі з джерелами, В. Водько робить чіткі висновки щодо основних чинників формування історичної пам'яті сирійців та їх національної ідентичності (див. Висновки).

Щодо використаних першоджерел, у нас викликає сумнів лише абзац, присвячений Діатессарону: «Відомо, що значний розвиток сирійська християнська аскетична традиція мала в IV і V ст., однак вона явно простежується ще в ранніх сирійських переробках священних текстів, серед яких найдавнішим є «Діатессарон» Татіана. Сам текст компіляції складено в другій половині II в н.е. на базі чотирьох Євангелій» (с. 96). Далі дисертант пояснює причину звернення до Діатессарону: в розповіді про Іоанна Хрестителя в сирійському перекладі грецьке слово ακριδης «сарана» (Матв. 3:4, в дисертації чомусь вказано текст Лук. 3:2-3) замінене на «небесну» їжу, оскільки будь-яке м'ясо заборонене в сирійській аскетичній традиції (з посиланням на С. Брока, 2016, с. 14). Питання до дисертанта: Хіба ця заборона специфічно «сирійська»? Хіба такої ж заборони не існувало у практиці, скажімо, єгипетських християнських аскетів? Якщо вона була загальноприйнятою на той час, тоді ми не можемо розглядати цю деталь як елемент сирійської ідентичності. До речі, мова оригіналу Діатессарона – грецька (попри східне походження Татіана), тож

автор навряд чи ставив на меті підкреслити свою сирійську ідентичність.

І ще кілька невеликих зауважень філологічного плану. Деякі власні імена грецького та семітського походження написанні в некоректній транскрипції: ім'я цариці «Зенобии» з невластивою українській мові редуплікацією [ии] мало би бути «Зенобії» < «Зенобія» (гр. Ζηνοβία); назва міста Харран в Північній Месопотамії (від аккад. Harrānu, давньоєвр. Hārān) чомусь передається як Харрам (с. 105); топонімічних частинах імен, автор іноді пропускає м'який знак у суфіксі -ськ- пишучи його на російський манер -ск-: Акакія Вірейского (с. 132), Андрія Самосатского (с. 133), єпископу Доліхійському Авіву (с. 137) та ін. Звичайно, ці орфографічні огріхи не впливають на розкриття теми і досягнення поставлених цілей, втім бажано їх уникати. На останок хочу лише висловити побажання дисертанту розвинути тему далі, і спробувати відповісти на складне питання про трансформації сирійської (християнської) ідентичності в наступні століття, враховуючи відомі події 685-го, 1553-го, 1724-го, 1781-го та 1968-го років.

Загальна оцінка дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Водька Владислава Ігоровича на тему «Ідейно-політична боротьба в церкві Римської Сирії в 30-40-х рр. V ст.» виконана на актуальну тему, містить теоретичні, методологічні та практичні напрацювання щодо ряду важливих процесів пізньоантичного християнства.

Роботу позитивно відрізняє продумана структура, чіткість і логічність викладення проблем дослідження, обґрунтованість та аргументованість методів і підходів щодо рішення поставлених завдань. Мова дисертації чітка, грамотна. Стиль дисертації має науковий характер. Аналіз змісту дисертаційної роботи, анотації, друкованих праць за темою дисертації дозволяє зробити висновок, що усі пункти наукової новизни дослідження, належним чином відображено у роботі. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням. За обсягом, змістом, науковою новизною та практичним значенням одержаних результатів відповідає вимогам у відповідності з пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою КМУ від 06.03.2019

р. № 167. Дисертація є завершеним дослідженням, відповідає профілю спеціалізованої вченої ради, а її автор Водько Владислав Ігорович, заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Національний університет

«Острозька академія»

Доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри англійської філології

Д. В. Цолін

*Світлана Цоліна Д.В.
підтверджує існування
з кадрів НУ «ОА»*

Світлана Цоліна Д.В.